

ביאורים קצרים על סדר ההגדה

לבן ביקש לעקור את הכל

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולכן בקש לעקור את הכל, שנאמר: ארמי אבד אבי, ויירד מצרימה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב.

כוונת בעל ההגדה ללמדנו את תוכן ענינה של שנאת ישראל. והיינו שאין לו שום הסבר והבנה, שהרי טבע האדם לאהוב את בנותיו ואת נכדיו, ומכל מקום לבן היה מוכן לאבד את הכל ולהרוג את כולם, וכל זה מפני ששנאתו היתה מתגברת על טבעו.

וזוהי הסיבה שלעולם נמצאת שנאת ישראל, כי אינה לשום סיבה, ואינה משום המעשים שבני ישראל עושים, אלא היא שנאה עצמית. ולכן מדמים את שנאת לבן לשנאת פרעה, כי גם פרעה היה שונא בלי שום טעם נכון. אדרבא, יוסף העשיר אותו ואת מלכותו, וכל מה שאמר פרעה אודות בני ישראל שכשתבוא מלחמה הם ישתתפו עם האויבים, כולו היה שקר וכזב.

אמנם המקור האמיתי של שנאת ישראל הוא, שהגויים מכירים את האמת שבני ישראל מתנגדים להם בעצם מציאותם. פרעה הכיר שהוא ומצרים הם מקור הטומאה בעולם, ועם ישראל הם מקור הקדושה, ולכן רצה לאבד את ישראל. אמנם לא עלה בידו, כי באמת המלחמה כנגד ישראל היא מלחמה כנגד הקב"ה, ואי אפשר לנצח את הקב"ה.

ומשום כך שנאה זו חוזרת ומתגברת בכל אומה ומלכות, כי כל אומה ואומה מכירים כי המציאות של בני ישראל היא סתירה למלכותם, ולכן שונאים את היהודים ורוצים למחות אותם. אולם אופן המלחמה בישראל משתנה, שלפעמים באים כפרעה בגזירות ורדיפות, ולפעמים הגויים באים לאבדנו על ידי שמשדלים למשוך אותנו לצד הרע.

הנה אחרי הגזירות של ת"ח ות"ט, והפרשה העגומה של משיח השקר ש"ץ, נחלשה האמונה אצל רבים מעם ישראל, ואז התחילה להשתרש בינינו ההשכלה והרפורמה ושאר התנועות שהשחיתו את בני ישראל באירופה. והיום במדינה זו רובן של אחינו בני ישראל נטמעים בין העמים, נושאים נשים נכריות ח"ו, ורבו חללי ההתבוללות מחללי מלחמה שמתו בחורבן שהחריב היטלר ימ"ש ועמו. וכל זה הוא כוחו של עשיו, לכלות את ישראל על ידי אחוה והתקרבות.

אולם כנגד כל הגזירות וההשמדות ברוחניות ובגשמיות, יש לנו ההבטחה של הקב"ה העומדת לנו ומצילנו מידם. אמנם מוטל עלינו להכיר, שהקב"ה הבטיח לשמור עלינו ולקיים אותנו, מפני שיש לו תכלית בעולם, ואנו מופקדים להביא את העולם אל תכליתו, וזה מחייב אותו לנהל את חיינו על פי הכרה זו.

אנוס על פי הדיבור

וירד מצרימה – אנוס על פי הדיבור.

כתב המהר"ל (גבורות ה' פרק נד):

דע כי ענין יעקב היה כל דבריו שלא במקרה, שאלו היו דבריו של יעקב במקרה דהיינו הירידה למצרים היה אם כן הגאולה במקרה והיה עיקר סדר העולם במקרה, שהרי ידוע ומפורסם בודאי כי הגלות והגאולה הוא עיקר מענין העולם וסדר שלו וכו'. ולפיכך אלו היה יורד יעקב מעצמו ואם לא רצה לא היה יורד, היה בא הגלות במקרה שקרה שירד ואם לא רצה לא היה יורד, ואין לומר כך כלל אלא היה אנוס על פי הדיבור עד שהיה בא הגלות בהכרח, ולפיכך לא היה בא במקרה אלא בעצם, לכך דרשו וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור.

ונראה לבאר דבריו, שמי שנמצא בצרה במקרה, אף אם הוא נושע ממנו, אין הישועה חלק מעצם מציאותו, אלא מפני שהיה שרוי בצרה הוצרך לישועה. אבל גלות מצרים והגאולה ממנה הן מעצם מהותם של ישראל, כי על ידי יציאת מצרים, הרי נעשו בני חורין. רצה לומר שלא רק נפטרו מן השעבוד, אלא חל שינוי בעצם מציאותם של ישראל שאנו בני חורין מצד עצמנו. ולכן אנו חוגגים את חג הפסח לעולם, אף כשחזרנו לגלות, כי מכל מקום לא הפסדנו את מעלת בני חורין, כי על ידי יציאת מצרים נעשית החירות חלק מהמציאות שלנו לדורי דורות. וזהו סוד קיומן של ישראל לעולם.

ולכן גם כשבאים האומות ושולטים עלינו, בגלות בבל, גלות מדי ופרס, גלות יון ועד הגלות שאנו נמצאים בה היום, אין בכחם לשעבד אותנו לעולם, כי אנו בני חורין בעצם, ואינם יכולים לבטל ממנו מעלה זו, ולכן בסוף נצא מתחת ידם ונזכה לגאולה.

וידועים דברי רבי יעקב עמדין (הקדמה לסידורו 'סולם בית אל' אות ב), שהנס של קיום ישראל בין האומות, כבשה אחת בין שבעים זאבים, הוא נס גדול יותר מנסי יציאת מצרים. אולם נראה שבאמת השורש של נס זה הוא הגאולה ממצרים, כי על ידה זכינו למעלת בני חורין המעמידה אותנו אף בגלות עד היום הזה.

ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם
 ויגר שם – מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם,
 שנאמר: ויאמרו אל פרעה, לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר
 לעבדיך, כי כבוד הרעב בארץ כנען. ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן.

כתב המהר"ל (גבורות ה' שם):

ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע. פ' אלו ירד להשתקע חס ושלום היו
 מבטלים הגאולה, כי כל זמן שלא היו רק כמו גרים לא היו ראויים להיות
 נשארם, כי הגר במה שהוא גר הוא כמו אורח נוטה ללון ולמחר יוצא, כך היו
 ישראל במצרים שלא ירד יעקב להשתקע ובשביל כך זכו לגאולה, וכבר הארכנו
 בזה, ואם לא כן כיון שדעתו להיותם עומדים שם היו נשארם שם כפי מחשבתו.

נמצא שמה שיעקב לא ירד להשתקע במצרים אלא להיות גר, הוא שורש הגאולה,
 כי על ידי שלא קבע את מקומו במצרים, והיה שם כמו אורח, זכו בני ישראל לצאת
 משם. (ועיין עוד בדבריו שם ד"ה ויהי שם לגוי). וכך כתב הגר"א.

וכן צריכים בני ישראל להתנהג בכל דור ודור, להרגיש שאינם חלק מהאומה
 והמלכות שהם נמצאים בה, אלא שהם אורחים וגרים בה, ועל ידי זה יזכו לגאולה
 העתידה במהרה. ומלבד מה שאנו מחוייבים לשמור את התורה ולקיים מצוותיה, אנו
 גם כן מחוייבים להכיר שאנו מובדלים מן העמים, ובפרט מן הגויים שאנו גרים ביניהם.
 ולכן עלינו להתרחק מתרבות אמריקה, אף בדבר שאין בו סרך איסור, כי אין אנו
 משתקעים במדינה זו אלא גרים בה. למשל, התרבות של מדינה זו היא שבערב הולכים
 לאכול ולשתות, ומדי פעם בפעם הולכים למקומות הנופש. אבל תרבות של ישראל
 הוא שיש לנו קביעות ללמוד תורה בלילה, וגם כשיש לנו זמן פנוי, ומלבד המצוה של
 תלמוד תורה, זהו חלק מעצם הצורה שלנו, ועל ידי זה אנו קובעים שאין אנו חלק
 מהאומה הזו, אלא חלקו של הקב"ה.

במתי מעט

במתי מעט – כמה שנאמר: בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה,
 ועתה שמך יי אלהיך ככוכבי השמים לרב.

ישראל ירדו למצרים בשבעים נפש, וכבר עמדו חז"ל שהשבעים נפש הם כנגד
 שבעים אומות העולם. וביאור הדבר, כי יש שבעים כוחות הנפש באדם, ובכל אומה

ואומה מתגבר כח אחד, ולכן הם נפרדים זה מזה. אולם כלל ישראל הם גוי אחד, שבשבעים הנפש שהיו השורש של כלל ישראל היו גם כן שבעים כוחות האלו, אבל היו מאוחדים יחד. ולכן השבעים נפש הוא היסוד של כלל ישראל, אולם לא נעשית אומה שלימה עד שנעשו ששים רבוא.

גדול עצום

גְּדוֹל, עֲצוּם – כְּמָה שְׁנֵאמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּדְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ
בְּמֵאד מְאֹד, וְתִמְלֵא הָאָרֶץ אֶתֶם.

הנה ששים רבוא יצאו ממצרים, אבל באמת המספר של בני ישראל היה יותר מזה, שהרי הששים רבוא היו רק הגברים, לבד הנשים והטף. וגם ארבע חלקים מתו במכת חושך כמו שכתבו חז"ל. נמצא שבמאתיים ועשר שנה נתרבו משבעים נפש לאומה של כמה מליונים, והוא נס גדול למתבונן בו.

אולם הששים רבוא הם היסוד של כלל ישראל, ונפש של כל אדם בישראל הוא ענף של אחד מן הששים רבוא נשמות שיצאו ממצרים.

ואמר לך בדמך חיי ואמר לך בדמך חיי

וְאָעֵבֶר עֲלֶיךָ וְאָרָאךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמְךָ, וְאָמַר לְךָ בְּדַמְךָ חַיִּי, וְאָמַר
לְךָ בְּדַמְךָ חַיִּי.

רש"י בפירושו על התורה כתב שהשני דמים כאן הם דם פסח ודם מילה, ועל ידי שתי מצוות הללו זכו ישראל.

ויש בענין זה עומק נפלא. הנה מצות פסח ומצות מילה יש בשתיהן ענין של מסירות נפש. ויש טועים שחושבים שענין מסירות נפש הוא רק כשיש אחת מן הג' חמורות והדין הוא יהרג ואל יעבור, שאז מחוייב למסור נפשו. אולם האמת היא שמסירות נפש שייכת בכל רגע ורגע של חיי האדם. והיינו, שהטעם שאדם מחוייב למסור נפשו בעבור עבירה אחת מן הג' חמורות, הוא משום שיש דברים יותר חשובים ועיקריים מחיי האדם עצמו.

ונבאר ענין זה במשל. הרי שוחטים בהמות לרוב לצורך האדם, כדי שיהיה לו בשר לאכול ועור לצרכיו. ואם תאמר היאך הורגים בעל חי בעבור האדם, אלא הוא משום שהאדם יותר חשוב מן הבהמה, ולכן אפשר להורגה לצורך האדם. וכך הוא הענין של

מסירות נפש, שרצונו ית' יותר חשוב מהאדם עצמו, ולכן אדם מחוייב למסור נפשו בשביל רצונו ית'. [ואף שרוב המצוות דינן יעבור ואל יהרג, היינו משום שזהו גופא דין התורה, אבל באמת כל התורה כולה חשובה יותר מהאדם]. ולכן דבר זה נוגע לכל עבודת האדם, שיעשה רצונו של הקב"ה מתוך ההכרה שהוא למעלה מהאדם עצמו.

וזהו הענין של מילה. הערלה היא סמל גשמיות האדם והתקשרותו לעולם הזה, ועל ידי הסרתה האדם מראה ומגלה שהוא מקושר בדבר שלמעלה ממנו, למעלה מן החומריות של עולם הזה, ולכן המילה היא כריתת ברית עם הקב"ה, כי היא מקשרת את האדם אליו ית'. ועל ידי המילה קבעו ישראל שהם בעלי מסירות נפש, שייכים לעולם הרוחני, ובזה נעשו ראויים לצאת ממצרים.

וידעו אותנו

וידעו אותנו המצרים - כמה שנאמר: הבה נתחכמה לו פן ידבה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו, ועלה מן הארץ.

בעל ההגדה בא ללמדנו, שכוונת פרעה לא היתה רק לשעבד את ישראל ולענותם, אלא כוונתו היתה לבטל את מציאותן של כלל ישראל. וזהו מה שאמר "הבה נתחכמה לך", לנהוג עם בני ישראל בחכמה. ולכן לא היה די רק לשעבד את בני ישראל, כי אי אפשר לשעבד אלא גופו של אדם, אבל בדעתו הוא חפשי, והוא בעצמותו נשאר בן חורין. ולכן התחכם פרעה לשבור אותם.

וזהו מה שפירשו חז"ל (סוטה יא, ב), "את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך" (שמות א, יד), אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים, ע"כ. וצריך ביאור, מה היא התכלית בזה, הלא אין האיש מוכשר לעבודת אשה וכן להפך. אלא הן הן הדברים, שכוונתו לא היתה לשעבד את ישראל, אלא לשבור אותם ולבטל אותם, ואם האדם עוסק בדבר שאינו כפי תכונתו, הרי עבודה זו משברת אותו.

והנה פרעה כמעט הצליח, שהרי השפיל את ישראל עד שער החמשים של טומאה [ולא עד בכלל]. ובשעת קריעת ים סוף אמרו המלאכים "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי זרה". ואף על פי שלא שינו את שמם לשונם ומלבושם, הרי כתב הרמב"ן (שמות ב, כה) שהיו רשעים ולא היו ראויים ליגאל. ולא ניצלו ממצרים אלא על ידי התפילה, וכמו שממשיך בעל ההגדה לבאר.

ונצעק אל ה'

ונצעק אל יי אלהי אבותינו - כמה שנאמר: ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים, ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה.

בכל עת צרה אנו פונים אל הקב"ה ומתפללים. אמנם יש תפילה מיוחדת הנקראת צעקה וזעקה - כמו שכתוב "ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה". והדוגמא לזה, כשיש חולה, וחביריו ומכיריו מתכנסים יחד להתפלל עליו, בודאי תפילה זו מועלת. אבל כשהחולה עצמו השוכב על ערש דוי צועק אל הקב"ה מתוך חליו, והוא מכיר שהוא לגמרי מסור בידו של הקב"ה ואין לו מנוס אלא אליו, אזי תפילה זו בוקעת את הרקיעים.

אמנם אף מי שאינו בעת צרה יכול להכיר שאין לו כלום מצד עצמו, ושכל מציאותו וקיומו תלויים רק בהקב"ה, ולהתפלל אליו בדרך זעקה. וכן כתב רבי ירוחם, שהאבות לעולם התפללו אל הקב"ה עם תפילה של עת צרה.

והנה בפרשת ארמי אובד אבי כתוב "ונצעק אל ה'". אולם בפרשת שמות כתוב "ויזעקו" ולא כתוב אל ה'. ועיין בספורנו שכתב שלא היתה תפילה אל זעקה מתוך צער, וכן משמע בתרגום אונקלוס. אולם מההגדה מבואר שאותה זעקה היתה תפילה, וצריך ביאור.

ידועים דברי האריז"ל, שעיקר גלות מצרים היתה גלות הפה, ולכן חג הגאולה הוא פסח - שפירושו פה - סח. והנה בודאי דברים אלו הם סתרי תורה, אולם נשתדל להבינם כפי ערכנו.

הנה עצמותן של ישראל הוא רוחני, אבל במצרים לא היה להם הכח להביע את מציאותם ולדבר על ענינים רוחניים. וזהו הענין של גלות הפה. ולכן במצרים לא היו יכולים להתפלל כראוי, כי התפילה היא ביטוי בפה על הקשר שבין האדם ובין הקב"ה.

ונראה שזהו פשר הדבר. בני ישראל צעקו וזעקו, אבל לא היו יכולים להביע ולבטא שהם פונים אל הקב"ה. אבל זעקתם עלתה אל ה', כי בעומק לבם היתה טמונה ההכרה שצריכים לבקש מאתו, ולכן עלתה זעקתם ושועתם אל ה', ובספר דברים היא נקראת "ונצעק אל ה'". ולכן כשבאו לעת צרה לאחר שיצאו ממצרים על ים סוף, שאז כבר היו בני חורין והיה בכחם לומר בפה מה שבמצרים היה כבוש בליבם, אז כתוב "ויזעקו בני ישראל אל ה'", שהיו יכולים להתפלל ישירות אליו.

וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו

וישמע יי את קלנו - כמה שנאמר: וישמע אלהים את נאקתם, ויזכור אלהים את בריתו את אברהם, את יצחק ואת יעקב.

והיינו, אף על פי שלא היו ראויים ליגאל, מכל מקום מאחר שהתפללו, הקב"ה שמע תפילתם וזכו ליציאת מצרים. אולם דבר זה טעון ביאור, אם באמת לא היו ראויים, היאך זכו בתפילה. אמנם זהו מה שאמר הכתוב "ויזכור אלהים את בריתו". ענין הברית היא, שאנו מקושרים עם הקב"ה בעצם, ולא מצד מעשינו. והצעקה מתוך צער, כשהאדם מכיר שאין לו שום כח ויכולת, וכל קיומו וחיותו הם רק משום שהוא קשור אל הקב"ה, אז גם הקב"ה זוכר הברית, שהוא מקושר אלינו בעצם, וגואל אותנו.

וצריך האדם לדעת שזהו האופן שמועילים תפילה ובטחון. אין זה ענין סגולי, שעל ידי התפילה והבטחון האדם זוכה לישועה, אלא כאשר האדם מכיר שהוא סמוך על הקב"ה אז הקב"ה מתנהג עמו כהכרתו.

וידע אלקים

וידא את ענינו - זו פרישות דרך ארץ, כמה שנאמר: וידא אלהים את בני ישראל וידע אלהים.

ביאור תיבת "וידע" אינה ידיעה שכלית, אלא כמו "וידע אדם את חוה אשתו", שהקב"ה התחבר אלינו בחיבור גמור כמו איש לאשתו. והיינו שנתהוו ישראל כמציאות אחת עם הקב"ה כביכול, ועל ידי זה יצאנו ממצרים.

ואדם מעורר דבר זה על ידי התפילה, שמאחר שהאדם מכיר שאין לו שום דבר בעולם אלא חיבורו עם הקב"ה, אז הקב"ה מתחבר עמו, ובזה יזכה לכל הצלחה וישועה בעולם. ולכן "הבוטח בה" חסד יסובבנו", ודרשו חז"ל - "אפילו רשע", כי כאשר האדם בוטח בה' באמת, אזי הוא זוכה לחסדו יתברך אף אם אינו ראוי לכך מצד מעשיו, כיון שהוא נעשה מקושר עם הקב"ה.

וזהו אחד מן הלימודים מיציאת מצרים השייך אלינו בכל יום ויום, שאף שאין אנו הגונים לקבל טובה וברכה, אבל אם נבטל את עצמנו אליו, נזכה לראות בישועתו. ומי שחושב שיכול להסתדר בעצמו, רק שצריך איזה עזר וסיוע מאת הקב"ה, ומבקש מאתו ית', אין זו תפילה. עד שהאדם יכיר שכל מציאותו תלויה ברצונו ית', וכל

כשרונותיו וכוחותיו ואף עצם חייו הם מתנה ממנו, אז יוכל להתפלל תפילה ראויה שתעורר הברית שבינו ובין קונו.

וידא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו

וּנְצַעֵק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ, וְיִשְׁמַע יי אֶת קִלְנוּ, וְיִדְא אֶת עֲנִינוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לְחֻצְנוּ.

דבר זה מגלה לנו פנים חדשות בענין התפילה. הרי בני ישראל התפללו אל הקב"ה מתוך העבודה, אבל הקב"ה לא ראה רק את צער העבודת פרך, אלא ראה את כל הצרות שבני ישראל סבלו במצרים, הדחק והלחץ והצער על בניהם ועל פרישות דרך ארץ.

וביאור הדבר, שאחר שהאדם מקשר את עצמו אל הקב"ה על ידי תפילתו מעומק הלב, אז הקב"ה מתקשר אליו, הוא מעורר את הברית שבינו ובין בראויו. וכיון שתכלית הברית היא שהאדם יגלה את כבודו יתברך בעולם, ומאחר שהקב"ה זוכר הברית, הוא מסתכל על כל הדברים שמונעים את האדם מקיום תפקידו, שהם כל הצרות המבטלות אותו מעבודת ה', ומושיע את האדם מכולם.

ודוגמא לזה, מי שאין לו פרנסה, ופונה אל הקב"ה ומתפלל אליו שישפיע לו פרנסה טובה. האופן שתפילתו מועלת היא, שעל ידה האדם מתדבק עם בוראו, והוא נעשה חלק ממנו כביכול, שעל ידיו תתקיים תכלית בריאת העולם. וכיון שאי אפשר לו לקיים תפקידו אם אין לו פרנסה, לכן הקב"ה עונה תפילתו. ולכן התפילה האמיתית היא כשהאדם מכיר שיש לו מטרה בחייו.

והנה אנחנו עומדים באחרית הימים, והקב"ה ברא את העולם בשביל תכלית, אבל אנחנו צריכים לצעוק אליו מעומק הלב, ואם לא נעשה כן מעצמנו, הקב"ה יביא אלינו צרות ח"ו עד שנהיה מוכרחים לצעוק, כי התכלית צריכה להתקיים.

ומשום כך צורת התפילה, הן על עניני רוחניות והן על עניני גשמיות, צריכה להיות באופן שמעורר כביכול את הקב"ה לזכור את בריתו ולדעת אותנו. והיינו שתהא תפילה שאנו פונים אל הקב"ה ואומרים, הרי במצב שבו אנו נמצאים אי אפשר לנו לעשות מה שהטלת עלינו, אין אנו יכולים לקיים את תפקידנו בעולם להביא את הבריאה אל תכליתה. ואם מבקשים מאת הקב"ה את צרכינו, הן בגשמיות וכל שכן ברוחניות, שישפיע עלינו רוח של קדושה וטהרה, ושיציל אותנו מכל התאוות המרחיקים אותנו ממנו, תפילה זו בודאי תהיה מקובלת לפניו.

אולם התפילה צריכה להיות "ונצעק", שנכיר שאנו עומדים בצרה, שאף על פי שאין פרעה שולט עלינו ואין מצרים משתעבדים בנו, מכל מקום בצרה גדולה אנחנו במה שאין אנו יכולים לעשות רצונו כראוי. וכאשר נרגיש באמת צער מזה, ונתפלל אליו מתוך הצער, אז נזכה לגאולה השלימה בקרוב.

ויוציאנו ה' ממצרים הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו
ויוציאנו יי ממצרים - לא על ידי מלאך, ולא על ידי שרף, ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, שנאמר: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אני יי; ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור בארץ מצרים - אני ולא שרף, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים - אני ולא השליח, אני יי - אני הוא ולא אחר.

צריך ביאור מה הוא תוכן הענין של דבר זה, שהקב"ה הוציא אותנו ממצרים בכבודו ובעצמו, ולא על ידי מלאך או שליח. והמהר"ל (שם פרק נה) האריך בענין זה, ונביא עיקר תוכן דבריו.

ביאר המהר"ל, שיש שלשה מיני הנהגה שבהם הקב"ה מנהיג את עולמו: טבע, נס של הויה, ונס של חורבן. טבע הוא ההשגחה הפרטית שהקב"ה מנהל בה את עולמו, מבלי שיתגלה כלל, וזהו נקרא "שליח", שאין אנו רואים אלא השליח ולא המשלח. ויש נס של הויה, כגון המן והבאר, שהקב"ה ברא בריאה חדשה, והנהגה זו נקראת "מלאך" שיש בו גילוי כח אלקי. ויש נס של חורבן, שהוא גם כן למעלה מן הטבע, והוא נקרא הנהגה של שרף.

אבל בכל אופנים הללו אין גילוי גמור של מציאותו יתברך בעולם, כי הכל נעשה על ידי אמצעי. אולם יש מהלך של "אני הוא ולא אחר" שהקב"ה בכבודו ובעצמו נתגלה. וכאשר הקב"ה נמצא כביכול, אז הכל בטל ומבוטל אצלו. וזה היה הגדר של מכת בכורות, שהקב"ה נתגלה בעולם וממילא מתו הבכורים. כי שאר המצריים היו כבהמות ולא היו מרגישים כלל את הגילוי, אבל הבכורים היתה להם קצת נטיה אל רוחניות, ומשום כך מתו.

ולכן באמת גם בכורי ישראל היו בסכנה, כי במקום גילוי השכינה הכל מתבטל. ולא ניצולו אלא על ידי שהקריבו קרבן פסח. והיינו, שעל ידי עשיית העבודה של

הקרבת הקרבן, ישראל נעשו חלק של הקב"ה כביכול, כי העבד העובד את רבו הוא בטל אליו, ולכן בא הציווי של קרבן פסח ביחד עם מכת בכורות.

הרי שבמכת בכורות נתברר, שכל גילוי של הקב"ה בעולם, הוא אך ורק על ידי ישראל. ולכן גלותם של ישראל היא הסתר פניו של הקב"ה, וכשהוא מאיר פניו אז אנו נגאלים. וכל זה נעשה על ידי קרבן פסח, שמציאותם של ישראל נעשית כביכול חלק ממנו ית'.

וזה האהבה שבין הקב"ה ובין בני ישראל, כי אהבה פירושה אחדות, ואנו מציאות אחת עם הקב"ה. ולכן כל מציאותנו תלויה בתורה ומצוות, כי כל המהות שלנו היא גילוי כבודו יתברך, הבאה על ידי קיום רצונו.

וזהו עומק הענין של "אני ולא מלאך", שבליל ט"ו נקבע דבר זה בעולם, שאין עוד מלבדו, שכל המציאות בטלה לפני הקב"ה, אבל בני ישראל אינם בטלים, כי אנחנו חלקו ומאוחדים עמו.

והיינו אני ולא מלאך וכו' - שאינו במקרה אלא בעצם שנעשו חלק מהקב"ה, שעצם מציאותנו הוא אין עוד מלבדו, וזה הברית שבינינו.

